

TÜRK TOPLUMU NASIL ANALİZ EDİLİR?

Prof. Dr. Erol GÖKA

Araştırmacı-Yazar

•••

Sayın Başkanım, Değerli Büyüklerim, Sevgili Arkadaşlar. Öncelikle davetiniz için teşekkür ediyorum. Burada bulunmak benim içinde zevk doğrusu.

İyi vakit geçirmeyi taahhüt ediyorum. İyi vakit geçirmenin yanı sıra, toplumumuza baktığımızda, hani benim kadar olmasa da (!) bir analiz imkanına kavuşacak mısınız? Evet, bunu da vaat ediyorum. Türklere, toplumumuza bakış açınızda bir miktar değişiklik olmasını umuyorum, bu konuşmadan sonra. Bu kadar iddialı konuşmamın nedeni şu: 2000 yılından beri, meslek hayatım boyunca dinlediğim, iç dünyalarına girdiğim insanların, Türklerin davranışlarını analiz etmek için uğraşıyorum. Biliyorsunuz bizim insanları dinlememiz sizin, beni dinlemeniz gibi değil üstelik. Kemik iliklerine kadar tanımaya çalışmak anlamında dinlemek. Binlerce insanı dinledikten sonra, kendi entelektüel birikim ve sosyal bilimlere ilgim nedeniyle Türklere ilgili bilimsel denemeler yazmaya başladım 2000 yılından beri. Daha sonra da bu yazdıklarımı akademik formatta ifade ederek, bilim dünyasının bakışlarına, görüşlerine sundum. Yani uzun yılların emeği var bu konuşmada ve şimdiye kadar aldığım geri bildirimler de benim iddialı konuşmama yol açıyor.

Türklerin davranışlarıyla ilgili çalışmalarımı 2006 yılından beri kitaplaştırıyorum. "Türk Grup Davranışı" ilk kitabım, sonra "Türklerde Liderlik ve Fanatizm" ve son olarak geçen yıl "Türk'ün Göçebe Ruhu" kitaplarım çıktı. Bu çalışmalarım nedeniyle Türkiye Yazarlar birliği ve Türk Ocakları ödülleri aldım.

Benim gibi bir ruh hekimimin, psikiyatristin, tıp doktorunun bu konulardan bahsetmesi kolay bir şey değil elbette. Kimsenin bahsetmesi kolay bir şey değil aslında. Çünkü, hem grup davranışı, psikoloji yada analiz etmeyi taahhüt ettiğimiz alan çok karışık, hem de "Türk" kavramının içeriği öyle sanıldığı gibi net değil. Çalışmalarım ile ilgili en çok aldığım soru ve eleştirilerden bir tanesi Türk kavramını nasıl içeriklendirdiğimle ilgilidir. Doktor, "Türk" diyorsun ama "Kim o?" diye o kadar çok soruluyor ki... Ve haklılar zira "Türk" kavramı, tanımı herkese göre değişebilen, bir sıfatmış gibi duruyor ve onun içeriğini belirlemek durumundasınız. Burada da cevap vereyim: Adına "Türk" dediğimiz ve araştırdığımız topluluk asla ırksal nitelikte tanımlanmış, salt biyolojik özelliklerle

tanımlanmış bir topluluk değildir. Zaten “ırk” kavramının bilimsel bir çıkış noktası olarak alınması, bugünkü bilimsel bakışımıza göre imkansızdır. “Türk” dediğimizde yalnızca bugün yaşayan bir topluluğu değil tarihsel bir topluluğu da kast ediyorsak ve kavramın içeriğini biyolojik özellikler oluşturmuyorsa, ne oluşturuyor öyleyse? Bugün bütün Türklerle ilgili bilim dallarında, Türk tarihinde, Türkiyat’ta kabul edilmiş, kabul edilmeye yatkın olunan Türk tanımı, dilsel tanımdır. Türk, anadili Türkçe olandır. Bugün benim burada psikolojilerinden bahsedeceğimiz ve nasıl analiz edeceğimiz hususunda üzerinde duracağımız topluluk ana dili Türkçe olanlar insanlardır. Ana dili Türkçe olmak, bu kadar tanımsal bir çıkış noktası verebilir mi? Evet, verebilir. Anne çocuğa nasıl ana dili öğretiyor? a,b,c,d diye kara tahtada yazarak değil elbette. Kendiliğinden olup biten anadili öğrenme süreci bilimsel olarak çok mühim, ayrıntılı araştırılması gereken süreçler içeriyor. Bu öğrenme sürecinde açıkça ortaya çıkmıştır ki, anne sadece ana dili öğretmiyor çocuğa bir yaşama tarzını da öğretiyor. Dil, o yaşama tarzının kodudur. O yüzden anne ana dili öğretirken eğer çocuğa nasıl düşüneceğini, nasıl yaşayacağını, öğretiyorsa biz benzer davranışları gösteren insanları da ana dilden kalkarak tarif edebiliriz.

Bugün Türk dediğimiz topluluğun davranışlarını, davranış kalıplarını tarihsel olarak geriye doğru izlemek mümkün müdür? Bugün Türk dediğimiz insanlarda görülen belli başlı davranış özelliklerini geriye doğru takip edebilir miyiz? Birçok topluluk için bu şans yoktur ama Türklerle ilgili olarak mümkündür. Çünkü Türk tarihi diğerlerine göre nispeten sarihtir. Akademide “Türk tarihi” dediğinde Göktürklerden buyana olan bir topluluğun tarihi anlaşılıyor. Yani M.S. 550 den bu yana olan bir tarih. Türk tarihini kabaca İslamiyet’in zuhuratıyla aynileştirebilirsiniz. Göktürkler öncesindeki Türk tarihi akademide açık değildir yani Hunların Türk olduğu henüz ispatlanmamıştır. Komik bir durum ama öyle. Göktürklerle birlikte Türkler sanki gökten geldiler gibi bir anlayış var. Sonuç olarak bugünkü akademik anlayışımıza göre 1400 - 1500 yıla yaklaşan bir tarihimiz var ve bu tarihin kayıtları çok iyi ve öyle olunca da bugün toplumumuzda gördüğümüz manzarayı geriye doğru izlemekte mümkün. Benim yaptığım iş, çalıştığım alan tam da bu. 10 - 15 yıldan beri Türk tarihi ile ilgi ve özellikle gündelik hayat tarihi ile ilgili yani Türkler nasıl yaşarlardı konusunda ne bulursam okuyorum ve onları katalogluyorum ve oradan değişmeyen, sabit kalan davranışlarımızla ilgili sonuçlar çıkarmaya çalışıyorum.

Şöyle bir çerçeve sanıyorum söylediklerimi biraz daha açıklamakta işe yarayabilir. Zaman dediğimiz şey çok enteresandır ve çok görecelidir. Şimdi size desem ki, (bakın burada güzel güzel oturuyorsunuz yani memleketimizin önemli kuruluşlarından bir tanesinin çalışanları olarak ve saat on beş) dışarı on altı otuz civarında çıktığımızda "dolar 5000 lira olacak" diye bir kehanette bulunsam.

Olmaz öyle şey dersiniz ama bir süre sonra olgular bunu doğruluyorsa, “haklıymışsınız” dersiniz, inanırsınız. Çünkü yaşadığımız dünyada ekonomik zaman çok hızlıdır. Daha önceleri ekonomide uzun yüzyıllar boyunca olacak şeylerdeki ölçü, artık çok hızlanmıştır. “Ekonomik zaman” inanılmaz bir süratle çalışmaktadır. Şimdi ben size desem ki -burada güzel güzel oturuyorsunuz on altı otuzda dışarı çıktığınızda darbe olmuş. Olur mu öyle şey doktor dersiniz ama çıktığınızda da görürseniz askerleri, tankları, haberleri dinlerseniz, darbe olduğuna inanmanız çok uzun sürmez -evet olmuş sahiden dersiniz. Zira çünkü “siyasal zaman” da ekonomik zaman gibi çok hızlıdır. Ama bazı zamanlar yavaştır, nispeten yavaştır. Mesela, desem ki ben size yine, -on altı otuzda buradan dışarı çıktığınızda Türk halkı karar vermiş, tüm başörtülüler başlarını açmışlar. Hiç kimse bu habere inanmaz, doğru mu diye araştırmaya kalkmaz, benim ruh sağlığımdan endişe edersiniz. Zira “sosyolojik zaman” çok yavaştır. Yani bir toplumun değişmesi öyle bir anda birkaç saat içinde, birkaç gün birkaç yıl içinde mümkün değildir. Sosyolojik zaman, çok yavaştır ama ondan da daha yavaş işleyen bir zaman türü daha var. Bilebildiğimiz en yavaş akan zaman psikolojik zamandır. Bu psikolojik zaman zaten psikolojinin bilim olmasını da getirmiştir. Sigmund Freud’un keşfettiği şey aslında psikolojik zamanın yavaşlığıdır. İnsanın kabaca yedi yaşına kadar aile ortamında oluştuğuna ondan sonra da psikolojik yapısının pek değişmeden kaldığına inanır Freud. İnsanın psikolojik hayatı tekrarlardan ibarettir. Neredeyse hiç değişmez. Freud’un insan teki için yaptığı bu keşif, sanki toplumların psikolojik hayatı için de söz konusu gibi görünüyor. Bir toplumun kuruluşunda ana dile kayıtlı olan psikolojisi, yaşam tarzı yüzlerce yıl geçse de pek değişmiyor. Diyelim ki M.S. 550’de Göktürklerle birlikte toplumsal yaşamımız kuruluyor; örf adetlerimiz, ananelerimiz kuruluyor; inançlarımız kuruluyor ve ondan sonrası siyasal, ekonomik, toplumsal hayatımızda birçok değişiklikler, devrimler oluyor ama psikolojik hayatımızda ancak çok küçük değişiklikler ortaya çıkıyor.

Bu girişten sonra, analiz edeceğimiz yerlere geçebiliriz. Ben Türklerin psikolojisiyle ilgili bu konuşmayı herhalde yüz kere falan yaptım, hiç birinde bitiremedim. Gene bitiremeyeceğim belli oldu. Ama ilginizi çekerse sorular kısmında açmaya çalışırım.

Claude Levi Strauss’u duymuşsunuzdur, yapısal antropolojinin önemli adamlarından bir tanesidir. Bir toplumun analizi için üç yere bakılması gerektiğini söylüyor: “Kadınların, malların ve sembollerin dolaşımı.” “Bu üç şey nereden nereye hareket ediyorlar, bu dolaşım toplum içerisinde nasıl gerçekleşiyor buna bakarsanız, o toplumu analiz etme şansına kavuşursunuz” diyor. Çok iddialı bir analiz yöntemi. Ben C. L. Strauss ile aynı kanaatte değilim psikolojiden baktığımda bunların yetmeyeceğini ve daha farklı boyutlarında işin içine girmesi

gerektiğini düşünüyorum ve benim bakışıma göre üçlü değil ama yedili bir şey toplumsal analizi mümkün kılıyor gibi gözüküyor. Bir topluluktaki davranış kalıplarını neyin belirlediğinin enine boyuna analizi için

- 1) evrenle ve hayatla ilişkilerini,
- 2) mekanla ilişkisini,
- 3) sözü mü yazıyı mı esas aldığını,
- 4) paraya ve eşyaya karşı tutumunu,
- 5) silahın toplum hayatındaki yerini,
- 6) diğer topluluklara karşı özellikle uygarlık düzeyine gelmiş topluluklarla ilişkilerini ve son olarak
- 7) kadın-erkek ilişkilerindeki formatları ayrı ayrı analiz etmemiz gerekir.

Şimdi ben sırasıyla, gidebildiğim kadar bu boyutları ele almaya, toplumumuzu bu boyutlardan kavrama işini nasıl yaptığımı göstermeye çalışacağım.

Öncelikle Türklerin evrenle ve hayatla ilişkilerine bir göz atalım. Türklerin ilk topluluk olarak ortaya çıktıkları ve hayatı, yaşantılarını, kozmosu nasıl anlamlandırdıklarını, o primordial (ilksel) hali hayal edelim. Bu hayali kurguları yapmadan zaten geçmişe doğru sosyal bilim yapmamızın imkanı yoktur. Türklerde, gün doğumuna, gün batımına, yıldızlara, çocukların doğduktan sonra yetişmelerine ilk şahit olanlar ve bunları ilk adlandırmış insanlar vardır, böyle olması icap eder. İşte “ilksel” dediğim şeyler bunlar. Yani bu ilksel topluluk olguları adlandırırken aynı zamanda bir inanç sistemi de oluşturuyor. Bir toplumun evrenle ve hayatla ilişkilerini belirleyen ilksel inanç sistemi değişmiyor. Bu sadece Türkler için değil tüm topluluklar için böyledir. Mesela denir ki On iki İmam Şiiliği İran'ın Zerdüşt geleneği nedeniyledir. Zerdüşt İran, İslam olduktan sonra, o İslamiyetin öyle bir forma bürünmesi lazımdı ki, Zerdüştlükle geçinebilsin. Aynı şekilde Türk inanç tarihine baktığımızda da yani bizim İslamiyet'imizin ötekilerden biraz farklı olması gerekir. Çünkü ilksel inançlarımız farklıdır. Toplumun inançları dille kodlandığı için, dilini değiştirmeden onu söküp atamazsınız. O yüzden ben diyorum ki bugün Türklerin davranışlarının çok önemli bir kısmı o ilk Türk topluluğunu hayal ettiğimizdeki halle büyük benzerlik taşır, zira zaten bu ilksel inançlardan kaynaklanmaktadır. Yani İslamiyet örtüsünü kaldırdığımızda eski Türk inançlarını bulur geliriz, eski Türk inançlarını biliyorsak da çok kolaylıkla bir çok şeyi analiz edebiliriz. Nasıl mı? Şöyle; ilk yazdığım yazıdır Türkler niye pikniğe gitmeyi bu kadar çok seviyorlar diye. Çünkü, çalıştığım hastanelerin bahçelerinde bile piknik yapıyorlardı. Hatta otobanlarda bile yapıyorlardı. Niye az yıkandığımızı hep dert etmişimdir. Eskiden

hastanelerimizde imkanlar yok sanıyorduk sonra ben imkanı olan hastanelerde de çalıştım çalışıyorum hiç sık düş alan, alma isteğini dile getiren hasta görmedim şimdiye kadar. Neyse, benim kaba gözlemime göre inanılmaz bir piknik sevgimiz var ve nedense suyu uzak tutmaya çalışıyoruz kendimizden. Bunlara ve başka şeylere (şimdi mesela cemreler düşmeye başladı), Hıdrellez inancımıza baktığımızda hep eski inançların etkilerini gördüm. Kuran'ı Kerimde bir süre olan Lokman Suresinde geçen Lokmana verilen bilgiyi Türklerin ne hale getirdiğine baktığımızda da aynı şeyi gördüm. Lokmana verilen bilgiyi alimler araştırıyorlar sanki hikmet sevgisi olduğunda ve felsefeye işaret edildiği, felsefeye yada arifliğe işaret edildiği konusunda bir fikir birliği var. Peki, biz ne yaptık lokmanı? Hekim. Çünkü, bir düşünce geleneğimiz, tefekkür geleneğimiz yok; öyle olunca yani hikmet, felsefe falan onlar çok yakınına düşmediğimiz şeyler. O yüzden Lokmanı hekim yapmışız. Bir başka örnek “felek” kavramı. “Felek” tabi ki eski astronominin çok önemli kavramlarından biri ama bizim kozumuzu paylaştığımız bir şey olup çıkmış. Bütün bunlar eski Türk inançları ile ilgili okuyup bilgilendiğinizde yavaş yavaş aydınlanır.

Biz Gök Tanrı'ya ve bazı tabiat kültürlerine inanan bir topluluğuz ve ilk inançlarımız öyle kurulmuştur. Öyle olunca da tabiatla ilişkimiz iktidarla, muktedirlerle, muktedir olanla ilişkimiz Göktürklerden beri aynı kalmıştır. Biz Gök Tanrı'ya ve tabiata inanıyorduk ve Gök Tanrı, tabiat ve insan arasındaki bağlantıyı "şaman" ya da "kam" denilen, din adamından farklı birisi sağlıyordu. Şaman kutsal bir kişidir, uhrevi özellikler barındırır, Gök Tanrı'ya gidip haber verebiliyor, tabiat ruhları ile bağlantı kurabilir. Türklerin dini hayatlarında, hangi dine girmiş olurlarsa olsunlar uzaklarla, ötelerle bağlantı kurabilen, tabiatla konuşabilen, kuşlardan anlayan, kuş dilini bilen insanlar olmuştur. Türklerin dini tarihleri, girdikleri dinler çok tartışmalı ve de çok zevkli bir konudur, okumanızı öneririm. Çok iyi akademisyenlerimiz var inanç tarihimizin izini süren. Onların çalışmalarına baktığımızda bizim dinlere girip çıkışımızın sadece siyasi nedenlerle olduğunu, eski inançlarımız hep varlıklarını koruduğunu görürüz. Şu an da sanki Alevi Bektaşî inançlarında eski inançlarımızın izleri çok barizmiş gibi. Bütün Alevilik Bektaşîlik tartışmaları üç aşağı beş yukarı kaliteli akademik çalışmalar buraya gidiyor. Alevilik Bektaşîlik dediğimiz şey eski Türk inançlarının İslamiyet'te daha belirgin bir biçimde gözüktüğü haldir. “Dede”, “baba” dediklerimiz de şamanın İslami biçiminden başka bir şey değildir. Ben Sünnî'yim. Sünnî bir köyde doğdum. Bakıyorum Alevi Bektaşî diye gösterilen ve eski inançlarla bağlantı kurulan konulara, aynısı bizde de var. Bizim köyünde bir tepesi vardı o tepede bir ağaç vardı, o ağaç bizim için kutsaldı. Bizim köyün de kutsal taşları vardı. Alevilik ve Sünnilik konusundaki ayrılıklar, sanki daha ziyade görünüşteymiş gibi duruyor. Eski inanışlarımızdan, Gök Tanrı inancımızdan ve

tabiata neredeyse inançla bağlılığımızdan dolayı ve şamana bunlarla bağlantı kurabilme yetisi verdiğimizden dolayı, bizim dinimiz hep mistiktir. O yüzden Türklerin İslamiyet'e geçişi tasavvuf aracılığı ile olmuştur. Bugün de İslamiyet algımıza ve yaşama tarzımıza ana rengini veren şey mistisizmdir. Tasavvufu kaldırırsanız burada İslam kalmaz dersem fazla ileri gitmiş olmam.

Amcamın eşine ben "anne" derdim. (Biz Türkler, birçok kadına anne deriz zaten.) Çok akıllı olmasıyla biliniyordu Bahriye annem ve aklının çok üst düzeyde olduğunu kanıtlarından biri olarak şunu anlattı bana: Bir gün Denizli'de doktora gitmiş. Ben tıp fakültesine gittikten sonra anlatıyor bunu. Benim nasıl doktor olmam gerektiği ile ilgili bana örnek veriyor. Doktor Bahriye anneme demiş ki "teyze neyin var?" O da demiş ki (şöyle bir baktım diyor) "E oğlum ben mi bileceğim sen mi bileceksin, doktor olan sensin!" Bakın hasta ile hekim arasındaki ilişkide nasıl bir şamanik kalıntı var. Eskiden şamana yüklediği özelliği modern zamanlarda nasıl da hekime yüklüyor. Yani senin bir şey söylemene lüzum yok sen iyi doktorsan bakacaksın ve bileceksin.

Evet, slaytta gördüğünüz bu lafı da çok severim hepimizin bildiği bir laf. Zaten yerleşik lafları, sadece atasözlerini değil her an kullandığımız lafları analizimizde kullanıyoruz. "Hocanın dediğini yap, yaptığını yapma" lafının büyük ihtimalle Göktürklerde de şaman için kullanılan bir benzeri vardı. Kimse çocuğunun şaman olmasını istemiyordu. Ürkütücü insanlardı şamanlar, yarı deli dolanıyorlardı köyün içinde. "Hoca" şamanlardı eskiden. Kimse şaman olmak istemeyince şamanlık da babadan oğula geçen bir şey haline gelmişti. Epilekti şamanların çoğu da zaten. Sara hastasıydı. Zorunlu ibadet olan Arap ülkelerini saymazsak Türkiye İslam'ın ibadetlerine riayet açısından iyi durumdadır. Cuma namazına devamlılık oranı % 65 gibi gözüküyor erkeklerde. Toplam erişkin nüfusta beş vakit namaz kılma oranı araştırmalarda % 50-55 gibi gözüküyor. Çok dindar bir toplum sayılabiliriz ama sopayla dövseniz bu % 55 yani beş vakit namaz kılan insanımızın tamamı çocuğunu imam hatibe yollamaz. Bu onun din anlayışının tarihsel zemininden dolayı böyledir. Ve hep dinle arasına bir mesafe koymayı tercih eder ve hocayı dinlemeyi ama çocuğunun da pek imam olmasını istememe doğrultusunda karar verir Türkler. Yani şamanlık zamanlarından kalma hissiyat aynen devam etmektedir. Şamanın bilgisini nasıl Eski Türkler çok önemsemişse ve bugün de toplumumuz inanç açısından Allah'a daha yakın bulduğu insanlardan hep korkup çekinmiştir, ama bir yandan da onların bir gücü olduğuna inanır ve hep onların peşinden gitmeye de meyillidir. Bu sadece İslam olduktan sonra böyle değildir, önceden de böyleydi. Şamanlar bir de demircilikten de geldikleri için güçlüydüler, bazen çok açık biçimde iktidara meydan okurlardı. Halkı peşinden sürükleyecek güce sahip olabilirlerdi. O yüzden tarihsel

psikolojiyle bakışımızı biraz derinleştirdiğimizde sanki dinsel değil tarihsel psikolojik özellikler nedeniyle böyle olduğumuzu söyleyebiliriz.

Evrenle ve hayatla yani eski inançlarla ilişki konusunda gerçekte konuşacak çok şey var ama zaman açısından burada bitiriyorum, mekanla ilişkiye geçiyorum. Biz göçebe bir topluluğuz. Bugünde hala tam anlamıyla yerleşebilmiş değiliz. Batının, Avrupa'nın bizden en büyük farkı, köylerinin bile en az 5000 yıldır hemen hemen aynı yerde ikamet ediyor olmalarıdır. “Köy” ne demek biliyor musunuz? “Köy”ün Farsça veya Çince gelme ihtimali var. Ben Çince ihtimali daha yakın buluyorum. Çince de “kuy”, eş savaşa gittiğinde, eş ayrıldığında, koca ayrıldığında, gelinin beklediği yerdir. Çince nasıl bize geçmiş. Efendim bizim bu yabancı kadın merakımız yeni değil. Nataşalarla çıkmadı. Ya da Osmanlı'yla çıkmadı. Belgelerden biliyoruz Göktürk prenslerinin bir tek isteği vardı Çinli gelin almak. Göktürk savaşçıların isteği de o idi yağmadan çıkıp gelin getirmek. O çekik gözlerde herhalde oradan karıştı geldi neslimize. Bizim gelinlerimiz arasında Çin'li çoktu. Erkeklerin çoğu senenin sekiz ayı savaşta olurlardı. Savaşa gittiklerinde o Çin'li gelinlerin beklediği yere “kuy” demiş olmalılar. Yani bildiğimiz zirai batılı toplumla tarımla hiçbir alakası yoktur dilimizdeki köyün. Tamamen göçebelikle ilgili bir kavramdır. Erkekler savaşa gittiklerinde yaşlıların, kadınların, çocukların beklediği yerdir köy. Köylüler de tarım toplumu falan değildir. Bizim kendimize göre tabii ki tarımımız vardı ama yarı göçebe tarımdı.

Bir tarım toplumu olmadığımızı da söyledikten sonra göçebeliğimizin kanıtlarına geçeyim. Biliyorsunuz bizim taşınmalarımız bitmez. Bırakın hep aynı mahallede oturmayı aynı şehirde bile oturamayız. Yazları yaylaya çıkma geleneği Anadolu'da birçok şehrimizde sürer. Bir ara teker teker çıkarmıştım her ilin yaylası neresi kışlığı neresi diye, öyle sahiden . Malatya'nın bile varmış. Bayramda, seyranda köye gitmemiz falanda göçebelikle ilgilidir diyebilirim. Daha da önemlisi, mekan tasarımı ev içi yaşantımız göçebecedir. Dünyanın hiçbir yerinde apartmanlarda dairelere ayakkabılar çıkarılarak girilmez. Bir ara hatırlarsınız, ben hepimiz çok seviyoruz Merkez Bankası Başkanımızın dairesinin girişinde de ayakkabıların dışarıda olduğunu görüntülemişti medya, çok utanarak o gazeteyi okumuştum. Adamın en büyük eksiği evine girerken pabucunu dışarıda çıkarmasıymış. Onları niyeti o zaman başkanı “takunyali” diye suçlayabilmektir. Oysa ilk bakışta öyleymiş gibi görünse de ayakkabıları dışarıda çıkarmanın dindarlıkla pek alakası yoktur. Biz hep girerken o evde namaz kılınmasın pabucu çıkarırız. Bu çadır adettir. Çadıra girerken pabucu çıkarırsın çünkü çamurdur. Evlerimizde misafir odası vardır. Çocukken en çok istediğim şey, misafir odasında istediğim gibi oynayabilmektir Sizlerinde çoğu da öyledir. Yok orası misafir içindir girilmez. Modern bir apartman dairesinde yüklük olur mu? Batıda yatılı misafir de olmaz, gider otelde kalır. Bizde öyle değildir. Üst üste

yatarız yatak, döşek sereriz, yorgan örterir. Hala bir gelinin çeyizi arasında kaç yorgan, kaç yatak olduğu sayılır. Bütün bunlar çadır adetidir. Bir apartman yaşantısı ile modern yaşantı ile ilgisi alakası olamaz bütün bunların.

Bu slayttaki insanlar dağların birinde, siz sanıyorsunuz ki bunlar göçebe, hayır değil. Bu Emine'nin anası açık öğretim mezunu. Ama senenin dört ayı dağda kalıyorlar. Ankara civarında bir yer. O kadar uzakta değil. Bulgur, yufka, tarhana, bastırma, sucuk bütün bunlar ağız tadı yani anadili kadar önemli. Hepsi göçebe yiyecekleridir. "Sormak ayıp olmasın" sözü Divanu Lügati't-Türk'te vardır. Biliyor musunuz? Yani o kadar geziyorsun ki, mutlaka bir deyim bulman lazım ve anlaşıyor olman lazım. Hala bir yere gittiğimizde "sormak ayıp olmasın" demek durumunda hissederiz ve öyle lafa gireriz. Oranın yabancı olduğu muza dair bir şeydir bu. Ve bin yıldır kullanıyoruz.

Lök gibi oturdu dediğimizde "lök" nedir? Beserek gibi adam dediğimizde "beserek" nedir? Maya gibi kız dediğimizde "maya" nedir? Biliyor musunuz? Deve, deve. İki tip deve vardır. İki tip göçebelik vardır zaten. Bir enine göçebelik, birde dikey göçebelik vardır. Biz dikey göçebeyiz. Yani Araplar alır başını gider, kilometrelerce gider. Bizde öyle değildir. Dururuz. yazlık ve kışlık arasında gider geliriz o yüzden buna yarı göçebelik denir. İşte bizim de develerimiz vardı. Bu göç yolları deve'yi tanımamızdan ve at'ı tanımamızdan dolaydı. Ben Ege'liyim devenin kültürümüzdeki önemini bilirim. Deve, at kadar mühimdir Türklerde ve insanlara attan daha yakın bir hayvandır. Bazen haberlerde yer alıyor "devesine aşık oldu" falan diye. Benim çocukluğum deve hikayeleriyle geçti. Çok sevilir ve çok güzel bir hayvandır. O yüzden bu "lök, beserek, maya" değişik yaşlardaki dişi ve erkek develerdir. Bazı insanlar birbirlerine böyle hitap ederler, dilimize de böyle geçmiştir.

Göçebe-hayvancı bir topluluk oluşumuzun en net kanıtı "mal" kelimesidir. Bir çok anlamı var "mal" kelimesinin ama artık hani siz daha iktisat ve işletme kökenli insanlarsınız, yani hem hayvan hem eşya anlamına gelen başka bir dilde karşılığı yoktur malın. Hem emtia oluyor, hem hayvan oluyor. "Mal canın yongasıdır" dendiğinde Türklerin eşya severliğinden bahsedilmiyor, hayvanını sevmesinden bahsediliyor. Mal'ın, eşya anlamına gelmesi çok yenidir.

Biz yerleşik değiliz, kentli de değiliz. Bu ayıp bir şey değil arkadaşlar ben şöyle baktığınızda Fenerbahçeli gibi duruyorum değil mi? Bazen işler görüldüğü gibi değil ben Beşiktaşlıyım. Yani şimdi burada da Türkleri eleştiriyormuş gibi duruyorum ama aslında öyle değilim, anlatımı eğlenceli hale getirebilmek için böyle yapıyorum. Türklerin tüm bu anlattığım özelliklerini çok hayırlı işler gibi de anlatabilirim. Ayrıca iki yüz yıldır modern bir ülke olmaya çalışıyoruz, eleştirel dilimizi ortaya çıkardığım için de böyle konuşuyorum. Kentlerimiz falan yoktur.

Belediyelerimizin sürekli kaldırımlarımızı değiştirip durması sadece rant için değildir, biraz da göçebeliğimizdendir. Burada şehir mehir yok. Şimdi Avrupa'ya gittiğinizde hepiniz gitmişsinizdir, bilirsiniz. Birçok özürle engelli insan vardır şehirde sanki onlar için yapılmıştır şehirler. Sanırsın ki bunların ne çok sakatı var. Hayır canım bizim sakatlar evde de ondan göz önünde değiller. Bizde de beş kişiden bir kişi sakat ama çıkamıyor ki dışarıya garibanlar. Beş kişiden bir tanesi müebbet hapis yatıyor Türkiye'de. Ama kabahat belediye yöneticilerimiz de değil sadece göçebeliğimizin de payı var.

Göçebe olmamız nedeniyle mekanla ilişkimiz eğretidir. Bu eğretilik her yerde vardır. Her an her yerden gidecek gibi hazırızdır. Gözümüz hep yoldadır ve yarın nereye gidelim ona bakarız. Bodrumdan yazlık alsak Marmaris de güzel bir de oradan alsak dersin. Bu eğreti temas psikolojimize kazınmıştır. Sende bir kabahat yok yani. Şurayı güzelleştireyim, sivil toplum olsun, insanlarda mahallelilik bilinci olsun falan öyle bir şey olmaz. O yüzden sizde de var mı bilmiyorum özellikle kamu kuruluşlarımızda, sürekli kooperatif yazlık kooperatif, kışlık kooperatif falan bitmez bunlar, bitmeyecek de. İhtiyaç bitse de bitmeyecek kooperatifleşmemiz. Buradan göçebelik ile ilgili yani hayata bu kadar eğreti tutunan insanların elbette daha sağlam bastıkları yerler olması icap eder. Bu yer onların psikolojilerindedir ve sabretmektir. Yani Türkler "sabrın sonu selamettir" diye inanırlar ve sabır konusunda psikolojileri çok gelişmiştir. O yüzden iktidara talip birisini gördüğümüzde arkasından gideriz ama asla başkaldırmayız. Hani bu domino etkisi falan Türkiye'ye gelmez. Bir şey olmaz merak etmeyin. Herkes işine gücüne baksın. Çünkü biz zaten sabredince düzeleceğine, kışın sonunun bahar olduğuna inanırız.

Bu kadar mekanla eğreti iletişim kuran insanlar nasıl olup ta çakıl taşı meraklısı olabiliyorlar. Vatanını bizim kadar seven var mı? Vallahi yok, billahi yok. Vatan sevgimiz konusunda arkadaşlar bir çok psikolojik etmen sayabilirim ama kısaca şunu söylemek mümkün içsel inançlarımız ile alakalı olarak tabiat bizim için kutsaldır, bizim elimizin değdiği yer kutsaldır. O yüzden adam gider burası olmuyorsa Yeni Zelanda'da kendine bir vatan kurar ve oradan da gitmeye hazırdır zaten bizim öyle değil. Ana yurdu ata yurdumuzda kutsaldır. Bir kere, Türk'ün eli değdiyse orası kutsallaşır. Ama burayı imar edeyim. Burada güzel şehirler kurayım falan öyle de bir derdimiz yok. İleri de varsa onu alırız.

Artık sözle ilişkimize, sözlü kültürümüze geçelim: "söz" ve "yazı" ile ilişkiye göre kültürel yapıların biçimlendiği artık bilimsel olarak ispatlanmış bir şeydir. "Sözlü Kültür" diye bir kitap öneririm çok ilgili olan arkadaşlara o kitapta bu araştırmalar ortaya serilmiştir. İnsanın sözden yazıya geçmesi beyninin işleyişini hatta yapısını bile değiştiriyor. Yazı beynimizi değiştirir, beynimizi

yeniden formatlar bunu biyokimyasal düzeyde gösterebiliyoruz. Biz Türkler sözlü kültür dairesinde yaşıyoruz. Adamlar şehirler kurmuşlar, büyük binalar, gökdelenler yapmışlar ya, göçebe bunlara itibar etmez onun için muhkem olan şey "söz" dür. Bizde sözün büyüüne yaslanırsınız. Bizim kadar güzel konuşan insanı olan belagat ustası olan bir başka topluluk daha yoktur. Ben pazartesi sabahları TRT Avaz'a gidiyorum orada Azerbaycanlılarla program yapıyoruz. (Onlar kendilerine "Azeri" denmesine bozulurlar. Azerbaycan Türkü demek en doğrusu). Ben bu kadar güzel konuşan insanlar görmedim. Kendilerine de söylüyorum zaten. Yatıp kalkıp konuşmamı çalışıyorsunuz. Bizim zaafımız ne. Biz niye o kadar iyi konuşamıyoruz. Biraz yazıya bulaşmışız da ondan. Onlarda her halde bu çok güzel konuşanlar daha kırsalla bağlantısı güçlü olanlardır. Çünkü Sovyetlerdeki eğitim yüzünden onların da yazı ile temasları fena değil. Yani Türkmenistan'a falan baksak daha güzel konuşan insanlar olacağını sanıyorum.

Yazıyla aramız yok ve bu çok acıklı bir şey. Aslında tarihte Türklere özgü bir yazı tarzı bile var. Bir Türk alfabesinden de bahsedebiliriz. Orta Asya'daki kazılardan bunu görebiliyoruz. Buna rağmen bu yazıyı biz kullandık mı değiştirdik mi? Hayır. Oysa bir toplumu alfabesi ayakta tutabiliyor ve milli bilinci oluşturabiliyor. Bugün Slavlarda olduğu gibi, Ruslarda olduğu gibi. Bir papazın icadıdır Rusların kullandığı yazı. Ama biz kendi yazımıza sahip çıkamadığımız gibi yazıyı da yaygınlaştıramadık o yüzden de Orhun Anıtları kendisi söylüyor "Çin'den bedizci getirdim" diye. Yazdıttırır, iyisi varsa çağırır yaptıttırır yani niye yazıyla falan uğraşacak ki göçebe.

Yazı ile aramız iyi olmayınca tabi düşünce ve felsefe ile aramız da iyi olmuyor. Bizim geliştığımız alanlar daha çok mimari, musiki ve şiir oluyor. Musikide gerçekten her zaman iyiydik sadece bazıları Osmanlı'yı örnek gösteriyor ama sanıyorum Osmanlı klasik müziğine özgü saz Uygurların yarısı kadar. Bilim ve felsefe yok ama mimaride de çok iyiyiz. Kubbeden tutun da kümbetlere kadar birçok şeyi İslam dünyasına Türkler katmıştır. Orta Asya'dan getirdiğimiz mimari özellikler sayesinde İslam Dünyası çok renkli biçimler alabilmiştir. Mimari musiki, şiir belki tekstilde sayılabilir, dokumacılıkta sayılabilir, tamamen bize özgü diyebileceğimiz uğraşlardandır ama diğer alanlarda yazının ve ikamet gerektirdiği alanlarda başarısız. Eskiden Türkiye'de okuma yazma oranı ile ilgili en iyi gösterge, "satılık ev" yazısı idi, bu ifadeyi doğru yazabilen çok azdı. Niye böyle olduğunu söyleyeyim: Türkiye'de yöneticilerimize sorduğumuzda okur yazarlık oranlarının çok yükseltiyorlar maşallah, iki ayda bir öğretiyorlar kadınlarımıza, ayaküstü kurslarla. Bana sorarsanız yüzde okur yazarlık oranımız % 25' tir. Öyle % 85, % 95 değil % 25 tir. Çünkü, bu okuma yazma işi ile ilgili literatürü bilenler bilir ki "işlevsel okur yazarlık" diye bir şey vardır. İşini yazı ile gören topluluk anlamına gelir. Ülkemizde hastalara mesela reçetesini

yazarsın, tarif edersin, yazıp verirsin. Hiç şaşmaz bir biçimde insanların yarısı bunların yarısı da lise mezunudur. İlaçları geri getirir biliyor musunuz? "Üstüne çiziver" diye. Nasıl yani. Yazıp verdik ya eline. Hayır canım, yazıyla anlayamaz ayrıca şeikle tarif edeceksin. Sözlü kültür insanı, zihni yazıyla çalışmıyor ki adamın. Yazı ile teması bilse buradan okuduğunda anlayabilse yani bu geri zekalı falan değil bazılarının dediği gibi tamamen farklı kültür evrenlerinde yaşamakla ilgili bir şey. Bilmiyor adam. O yüzden de üzerini çizince anlıyor.

Sanki bu yazı ile temasımız biraz önce anlattığım hocalığa bakışımız gibi. "Dediğimi yap, yaptığımı yapma" gibi yani herkes hocaya saygı duyur kimse çocuğu hoca olsun istemiyor. Birçok alanda böyleyizdir. Herkes Zeki Müren'e bayılıyor ama kimse çocuğu Zeki Müren olsun istemiyor. Bunların bir tanesi de yazı ile ilişkili. Kimse kitap okumaz ama herkes çocuğu ders çalışsın ister, ders çalışmıyor çocuk diye evlerde kıyamet kopar. Anneler babalarına şikayet eder "bu çocuklar, ders çalışmadı bugün" diye. Sizin başka işiniz yok mu? yoktur. Türk ailesi çocuklarının ders çalışmasını denetlemek için vardır. Halbuki sen eline bir şeyi alıp okusan. Çocuğuna son okuduğun romanı anlatsan, onu tavsiye etsen, evinize konuklar geldiğinde kitaplardan bahsetseniz, zaten çocuk okur. Sizin evde kimse okuyup yazmıyor ki. Eskiden mektup yazıyordunuz internet çıktı o da gitti. Bu çocuk kalem kullanan kitap okuduğunu gören bir Allah kuluna rastlamıyor ki?

Ne kadar vaktimiz var? Ben yine bitiremeyeceğim. Bir beş dakikada toparlayayım. Bir çok özelliğimizin psikolojiden baktığımızda daha iyi anlaşılabilirdiğini görüyoruz. Bu internet meselesi beni çok ilgilendiriyor doğrusu, çok memnunum internetin geldiğinden. Çünkü, sadece mektup yazıyorduk artık başka bir şey yazmıyorduk. Şimdi hepimiz şiir yazarız ama onu ezberimizde tutmak daha iyidir. Her neyse internet çıkınca ben çok sevindim. Çünkü dedim ki bu harf devrimi geri mi geliyor acaba. Herkes internetin başına oturdu ve yazı ile uğraşıyorlar şöyle yada böyle. Bir çok amir'de yasakladı interneti biliyor musunuz? Allahtan dünyadaki gelişmeler ters yönde oldu da o yasaklar kalktı. İnternet yasaklanır mı? Bırakın ne yaparsa yapsın, örgü öreceği ne internetle uğraşsın çünkü yazıyla arası iyi olursa zihin değişir belki. Fakat ne yapıyor Türkler internette; üşenmedim bir ay boyunca ICQ sohbet hattını gözledim, kimler var diye. Yarısı Türk.

"Potlaç" kültüründen de bahsedeyim. Rekabet Kurumu için bu önemli. Potlaç dediğimiz şey arkadaşlar, Türkçe gibi duruyor ama değil. Kuzey yerlilerinin dilinden alınma bir şey "potlak" İngilizceye de öyle geçmiş. Şimdi batıdaki üretim ilişkilerine "kapitalizm" diyoruz. Orada kapitalistin rasyonalitesi var, kar amaçlı ve ona göre piyasa düzenlemesi yapabiliyor. Türkiye'de bu mümkün müdür? Hayır değildir. Çok net söylüyorum. Çünkü, Türkler nasıl sözlü

kültür dairesinde ise ve göçebe ise yani yerleşiklikle ve yazı ile dertleri varsa aynı şekilde bu kapitalist ilişkilerle de dertleri vardır. Hiçbir zaman rasyonel kar amaçlı işleri sonuna kadar götüremezler. Çünkü bizde rasyonel değil gösteriş ve şatafat önemli. İşlevselliğe bakılmaz rasyonaliteye bakılmaz. Desinlerci, bir kültürdür potlaç kültürü. Yani, kapitalizm öncesi bütün kültürlerin potlaç olduğunu iddia ediyor antropologlar. "Hava atmak" önemlidir. Bu hava atmakta işe yarar. Kendince bir işlevselliği var çünkü bizim gibi kültürler de sınıf atlamak çok kolaydır. İktidar değişir zenginler de değişir . Batıda böyle bir şey mümkün mü? Burjuvazi, kalıcıdır, yerleşiktir çocuklarına aristokrat eğitim verir. Bizde öyle değil para kimde ise, kim havayı basıyorsa zenginimiz odur. Yani o yüzden kapitalist değildir bu ilişkiler. İngilizce de "go to Dutch" diye bir söz var, tam bizim "Alman usulü" dediğimiz duruma denk düşüyor. Hollanda'da kapitalizm en önce geliştiği için bireyselliklerinden dolayı, bireyciliklerinden dolayı Hollandalılara denmiş bir laftır. Onlar bütün Avrupa'da "herkes parasını kendisi versin kardeşim"i Hollandalılardan öğrendi. Ama biz ilk gördüğümüz Avrupalılar toplu halde Almanlar olduğu için Alman usulü demişiz. Her neyse tüm bunları burada Alman usulü'nün geçmeyeceğini söylemek için anlattım. Burada ağanın eli tutulmaz. Hesabı kimin ödeyeceği önceden bellidir. Böyle kapitalist bir ülke olabilir mi? Eğlencelere, Türk düğünlerine baktığımızda burada kapitalistlerin yaşamadığını görürsünüz. Gösteriş ve şatafatla kast sistemi oluşmuştur kendimize göre.

Burada sizin yemekhanelerinizi ayırımı bilmiyorum, birçok yerde ayrı. Amirin ve memurun yemekhaneleri ayrıdır, hiç anlamamışımdır. Ama şimdi kabul ediyorum. Evet böyle olması icap eder. Gösteriş ve şatafat sadece erkekler için yok efendim. Hanım versiyonu da var. Hanımların gösteriş ve şatafatı değişik şeylerle oluyor ve en son moda değişik şey de çocuğun gittiği dershaneler ve ders aldırılan hoca'lar. Siz çocuğunuzu hangi hocaya gönderiyorsunuz? Kurslar ve hocalar. Hanımlar onlar üzerinden birbirlerine gösteriş ve şatafatta bulunurlar. Bunlar hep potlaç kültürünün özellikleridir.

Potlaç kültürünün bir başka özelliği de itaattir. Burada itaat ve ibadet aynı şeydir. Herkesin mevkisi, makamı bellidir, kimin kime itaat edeceği çok açık biçimde bellidir ve itaat kültürü oluşumuzun en net göstergesi, "el öpmek". Bizim dünyaya bir katkımız olacaksa eğer daha modern sağlıklı bir el öpme yolunu bulmak ve bu el öpme adetini dünyaya yaymaktır. Ama itaatin ne kadar önemli olduğunu göstermek için çok önemli bir şeydir.

Ben çocukken iki şeyi çok istedim. Bir tanesi kahve içmek, yani içemezdim. Kimin kahve içeceği belli yani büyüyünce. Birde tuhaf tuhaf laflar ederler yani kahve içersen şöyle olur böyle olur diye. İkinci bir şey de arkadaşlar, "bağdaş kurmak". Çok isterdim büyüyüp de bağdaş kurabilmeyi. Şimdilerde biraz

rahatladı ama hala köylerde görüyorum, büyüklerin yanında diz çökmek zorundasın. Bağdaş kurmak belli bir yaşa mahsustur. Herkes bağdaş kuramaz. Bu potlaç kültürünün çok tipik özelliklerinden bir tanesidir. Çocuk davranışı bile kodlanmıştır ne yiyip ne içebileceği, nasıl oturacağı çok net biçimde bellidir.